

Onderzoekend handelen in de dagelijkse praktijk van leraren en docenten

Janneke van der Steen & Martijn Peters, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Samenvatting

Praktijkgericht onderzoek uitgevoerd door leraren en docenten speelt een steeds belangrijkere rol binnen het onderwijs, onder andere als instrument voor professionele ontwikkeling en onderwijsontwikkeling. De verwachting is dat het leren doen van praktijkgericht onderzoek ervoor kan zorgen dat leraren en docenten onderzoek kunnen inzetten als professionele leerstrategie in hun dagelijkse praktijk om te blijven leren en als basis voor hun handelen in de klas. Er zijn echter aanwijzingen dat het leraren en docenten niet lukt om dat wat ze geleerd hebben over onderzoek doen vanzelfsprekend in te zetten in hun dagelijkse praktijk. In deze studie hebben we onderzocht wat onderzoekend handelen in de praktijk van leraren en docenten zou kunnen zijn en hoe praktijkgerichte onderzoeksprojecten een bijdrage kunnen leveren aan dit onderzoekend handelen in het onderwijs. De belangrijkste uitkomst is dat specifieke aandacht voor dagelijks onderzoekend handelen tijdens professionalisering- en opleidingstrajecten van belang is voor leraren en docenten om praktijkonderzoek bewust in te kunnen zetten als strategie in hun dagelijks handelen.

Aanleiding en doel

In het onderwijsveld is de afgelopen jaren steeds meer aandacht gekomen voor praktijkgericht onderzoek dat wordt uitgevoerd door leraren (primair en voortgezet onderwijs) en docenten (MBO en HBO) in hun eigen praktijk. De heersende gedachte is dat onderzoek door leraren en docenten een bijdrage kan leveren aan professionele ontwikkeling, aan school/onderwijs/curriculumontwikkeling en aan de kennisbasis over onderwijs (Leeman & Wardekker, 2010; Zwart, Van Veen, & Meirink 2012). Daarnaast zou het ervoor kunnen zorgen dat de door veel leraren ervaren kloof tussen onderwijsonderzoek en praktijk overbrugd wordt (Dieleman, 2009). Als gevolg van deze ideeën zien we in het onderwijs een duidelijke toename van praktijkgericht onderzoek dat wordt uitgevoerd door leraren, docenten en studenten aan de lerarenopleidingen (Zwart, Van Veen, & Meirink 2012).

We zien een duidelijke toename van praktijkgericht onderzoek door leraren, docenten en studenten aan lerarenopleidingen.

Praktijkgericht onderzoek is onderzoek dat gericht is op het beter begrijpen en/of verbeteren van de praktijk. Wanneer praktijkgericht onderzoek wordt uitgevoerd door beroepsbeoefenaars zelf in hun eigen praktijk noemen we dit praktijkonderzoek. In dit artikel worden beide termen gebruikt, praktijkgericht onderzoek in het algemeen en praktijkonderzoek wanneer het gaat om het onderzoek van onderwijsprofessionals zelf.

De toename van praktijkgericht onderzoek in het onderwijs laat zich zien in verschillende ontwikkelingen. Zo heeft het (leren) doen van praktijkgericht onderzoek binnen het curriculum van de lerarenopleidingen een vaste plek verworven en worden rondom onderzoek- en ontwikkelprojecten verschillende samenwerkingsverbanden gecreëerd waarin leraren en docenten, onder begeleiding, praktijkgericht onderzoek uitvoeren (Meijer, Meirink, Lockhorst, & Oolbek-

kink, 2010). Hoewel de doelen wat betreft onderwijs- en/of schoolontwikkeling bij al deze praktijkonderzoeken uiteenlopen, hebben de trajecten gemeenschappelijk dat ze ook bijdragen aan de professionele ontwikkeling van (aanstaande) leraren of docenten. Leraren geven aan dat ze leren van het doen van praktijkonderzoek (Meijer, Meirink, Lockhorst, & Oolbekkink, 2010; Oolbekkink & Van der Steen, 2011). Ze leren meer over hun eigen praktijk maar ook over het doen van onderzoek. Desondanks leeft de indruk dat (aanstaande) leraren en docenten geen onderzoek meer uitvoeren na afloop van het onderzoeksproject.

Helaas is er niet veel bekend over welk effect het doen van praktijkonderzoek door (aanstaande) leraren en docenten heeft op het inzetten van onderzoek(sactiviteiten) in de dagelijkse praktijk op de langere termijn. Studies die wel de langetermijneffecten hebben onderzocht laten zien dat leraren elementen van actieonderzoek gebruiken als aanvulling op reflectie (Goodnough, 2011) maar dat het (aanstaande) leraren niet lukt om praktijkgericht onderzoek te doen wanneer ze daar niet door middel van een nieuw project voor gefaciliteerd worden in uren en begeleiding (De Bruïne & Kuijper, 2009; Gitlin, Barlow, Burbank, Kauchak, & Steven, 1999; Goodnough, 2010).

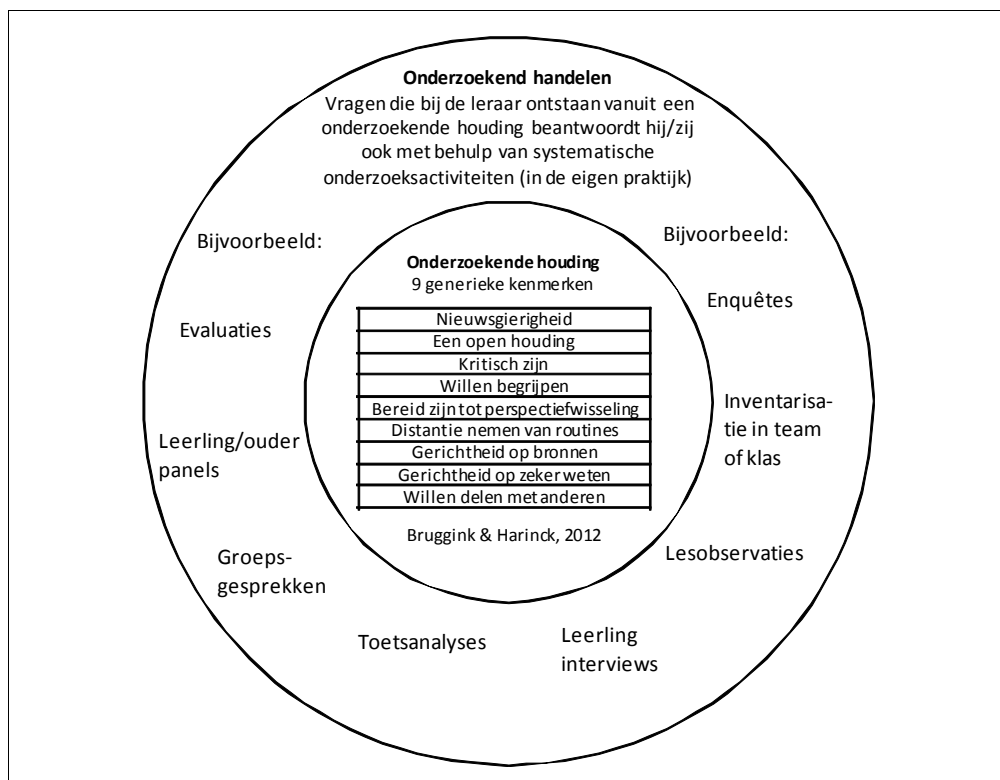
Dit riep voor ons twee vragen op: 1. Op welke manier past het doen van (praktijk)onderzoek bij het dagelijks werk van leraren en docenten? En 2. Welke effecten heeft het doen van praktijkonderzoek op onderzoekend handelen van leraren in de dagelijkse onderwijspraktijk? In deze studie zullen we dan ook op zoek gaan naar vormen van (praktijk)onderzoek die passen in de onderwijspraktijk, eerst in de literatuur en dan door gesprekken met leraren en docenten. Daarnaast onderzoeken we hoe deelname aan onderzoeksprojecten kan bijdragen aan meer onderzoekend handelen in de dagelijkse onderwijspraktijk.

Onderzoek in het onderwijs

Cochran-Smith en Lytle (2009) maken bij praktijkonderzoek in het onderwijs onderscheid tussen 'inquiry as a project' en 'inquiry as stance'. 'Inquiry as a project' is praktijkonderzoek met een duidelijk begin- en eindpunt waarbij een duidelijke grens zichtbaar is wanneer je bezig bent met onderzoek en wanneer met onderwijs. Dit is het praktijkonderzoek dat we vaak terugzien in curricula van lerarenopleidingen, scholing, professionalisering en ontwikkeltrajecten met leraren en docenten.

Bij 'Inquiry as stance' vervagen de lijnen tussen onderwijs en onderzoek omdat het hierbij gaat om een grondhouding van professionals in het onderwijs waarbij ze zichzelf continu praktijkspecifieke vragen stellen en deze beantwoorden met behulp van onderzoeksactiviteiten (bijvoorbeeld interviews met leerlingen, groepsgesprekken lesobservaties etc.). Deze 'inquiry as stance' zou daarmee volgens Cochran-Smith & Lytle onderdeel zijn van het dagelijks werk van onderwijsprofessionals en beter aansluiten bij de onderwijspraktijk.

We zouden inquiry as stance in dit onderzoek kunnen vertalen als een onderzoekende houding. Bruggink en Harinck (2012) concluderen in hun onderzoek dat een onderzoekende houding inhoudt dat een professional een steeds meer gedisciplineerde nieuwsgierigheid tentoonstreeft wat te herkennen is aan negen generieke kenmerken (zie figuur 1). Als we deze kenmerken echter leggen naast de definitie van 'inquiry as stance' volgens Cochran-Smith en Lytle (2009) stellen we vast dat de onderzoekende houding zeker een onderdeel is van 'inquiry as stance', namelijk het continu praktijkspecifieke vragen stellen, terwijl het beantwoorden van deze

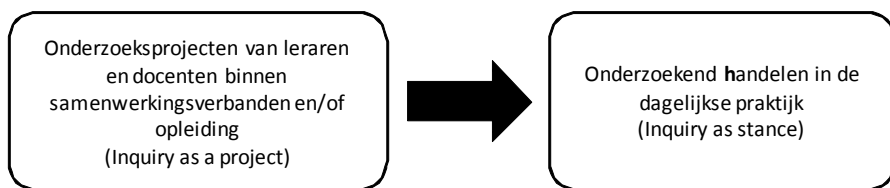

Figuur 1. Onderzoekende houding en onderzoekend handelen.

vragen met behulp van onderzoek ontbreekt. In deze studie vertalen we 'inquiry as stance' daarom als onderzoekend handelen in plaats van een onderzoekende houding.

Een onderzoekende houding is voorwaarde voor onderzoekend handelen omdat je de grondhouding moet hebben om vragen te stellen in de praktijk (nieuwsgierigheid) maar bij onderzoekend handelen zet je een stap extra en probeer je deze vragen ook te beantwoorden met behulp van gegevens uit de onderwijspraktijk die je systematisch en doelbewust verzamelt met onderzoek (zie figuur 1).

In dit onderzoek vragen we ons af of het (leren) uitvoeren van praktijkonderzoek in onderzoeksprojecten ('inquiry as a project' door (aanstaande) leraren en docenten als onderdeel van een opleiding, professionalisering of ontwikkeltraject van invloed is op het onderzoekend handelen ('inquiry as stance') van leraren en docenten:

Daarnaast willen we nagaan hoe onderzoekend handelen van leraren en docenten in de onderwijspraktijk er eigenlijk uitziet. Het perspectief van de leraren en docenten zelf is hierbij leidend.

Hiervoor stellen we ons de volgende vragen:

- 1 Hoe ziet onderzoekend handelen er (idealiter) uit volgens leraren en docenten?
- 2 Levert deelname aan onderzoeksprojecten zoals georganiseerd in professionaliserings- en ontwikkeltrajecten een bijdrage aan het onderzoekend handelen van leraren en docenten?
- 3 Wat zijn de effectieve kenmerken van onderzoeksprojecten die bijdragen aan onderzoekend handelen van leraren en docenten in de dagelijkse praktijk?

Onderzoeksmethode

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden zijn leraren en docenten benaderd die allen als praktijkonderzoeker geparticipeerd hebben in een professionaliserings- en/of ontwikkelproject van het kenniscentrum 'Kwaliteit van leren' van de Faculteit Educatie van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN). Voorwaarde was dat het ging om lopende of in dat jaar (2012) afgeronde projecten, waarin praktijkgericht onderzoek door leraren of docenten een belangrijke rol speelt. Op basis van dit criterium zijn zes projecten geselecteerd: drie projecten voor leraren uit het voortgezet onderwijs en drie projecten voor docenten van de HAN. Zie voor deze projecten en hun kenmerken de bijlage bij dit artikel.

We hebben uit elk project twee leraren of docenten willekeurig geselecteerd die in ieder geval éénmaal een gehele onderzoekscyclus hebben doorlopen, zodat we te maken hebben met onderwijsprofessionals die ook kennis hebben gemaakt met het doen van onderzoek.

Bij project 4 (zie bijlage) zijn docenten ingestapt nadat de opzet van het onderzoek gemaakt was. In één geval is een dubbelinterview afgenomen omdat de respondenten hier de voorkeur aan gaven. Derhalve zijn er dertien leraren/docenten geïnterviewd in twaalf interviews.

Tabel 1

Op interview onderzoekend handelen

Doelvragen	Interviewtopics	Voorbeeldvragen
Deelvraag 1: Hoe ziet onderzoekend handelen er (idealiter) uit?	1. Eigen onderzoekend handelen	<i>Welke activiteiten laat jij zelf in je dagelijks handelen zien die volgens jou horen bij een onderzoekende houding?</i>
	2. Algemeen onderzoekend handelen	<i>Heb je een collega die volgens jou veel en goed bezig is met onderzoekend handelen? Wat doet deze collega dan?</i>
Deelvraag 2: Levert deelname aan onderzoeksprojecten zoals georganiseerd in professionaliserings- en ontwikkeltrajecten een bijdrage aan het onderzoekend handelen van leraren en docenten?	3. Heeft het onderzoeksproject waaraan is deelgenomen een bijdrage geleverd aan het onderzoekend handelen van de leraar/docent en waar blijkt dit uit?	<i>Kun je ook voorbeelden van onderzoekend handelen uit je eigen praktijk noemen die een resultaat zijn van het doen van praktijkonderzoek binnen het project de nascholing/of opleiding waaraan je hebt deelgenomen?</i>
Deelvraag 3: Wat zijn de effectieve kenmerken van onderzoeksprojecten die bijdragen aan onderzoekend handelen van leraren en docenten in de dagelijkse praktijk?	4. Welke kenmerken zouden onderzoeksprojecten moeten hebben om een bijdrage te kunnen leveren aan onderzoekend handelen	<i>Op welke manier had het project nog meer effect kunnen hebben op onderzoekend handelen?</i>

De leeftijd van de leraren en docenten varieert tussen de 26 en 56 jaar en de jaren onderwijservaring tussen de 3 en 27 jaar. De respondenten onderwijzen 1, 2 of 3 vakken en de leraren van de VO scholen gaven les aan leerlingen van verschillende niveaus.

De leraren en docenten zijn geïnterviewd door middel van een semigestructureerd interview waarin vier topics aan bod kwamen (zie tabel 1). De interviewduur varieerde van een half uur tot iets meer dan een uur. De interviews zijn letterlijk uitgeschreven en vervolgens gecodeerd op drie algemene onderwerpen (gerelateerd aan de onderzoeksvragen), namelijk: 1 wat zijn genoemde voorbeelden van onderzoekend handelen, 2 wat is het effect van de projecten op onderzoeken handelen en 3 welke kenmerken van de projecten dragen bij aan onderzoekend handelen? Hierin zijn door twee onderzoekers patronen gezocht (Butler & Schnellert, 2012).

Resultaten per onderzoeksvraag

Onderzoekend handelen in de praktijk van leraren en docenten

We hebben leraren en docenten gevraagd welk onderzoekend handelen zij zelf laten zien in hun dagelijks werk.

Opvallend hierbij was om te merken dat zowel leraren als docenten hierbij in eerste instantie voornamelijk voorbeelden noemen waarbij ze een onderzoekende houding (Bruggink & Harinck 2012) tentoonspreiden. Aangezien we onderzoekende houding zien als een voorwaarde voor onderzoekend handelen hebben we dit meegenomen in ons overzicht. Daarnaast zijn ook de uitspraken die de wens uitten voor meer onderzoekend handelen meegenomen. De uitspraken van leraren en docenten hebben we dan ook gecategoriseerd in voorbeelden die getuigen van (zie tabel 2):

- ▮ een onderzoekende houding,
- ▮ onderzoekend handelen dat leraren/docenten zelf laten zien, en
- ▮ de wens om meer onderzoekend te handelen in de praktijk.

Het eerder beschreven onderscheid tussen onderzoekende houding en onderzoekend handelen is gebruikt om reacties van respondenten te coderen.

Alle docenten geven voorbeelden van hun eigen onderzoekende houding in de dagelijkse onderwijspraktijk passend bij de negen kenmerken van een onderzoekende houding volgens Bruggink en Harinck (2012). Hieronder een citaat waarin een docent spreekt over haar onderzoekende houding:

R11 docent: *“Ja, het lukt bijvoorbeeld niet in je klas,(..), een onderzoekende houding is dan ook dat je naar collega's gaat of naar meer ervaren collega's zoals een onderwijskundige om te vragen van: wat gaat er nu mis en wat kan ik daar tegen doen en hoe moet ik dan handelen.”*

Er blijken twee leraren en twee docenten te zijn die al bewust onderzoekend handelen en hier eigen voorbeelden bij kunnen noemen. Hierna enkele citaten die dit illustreren:

R3 leraar: *“Ik vraag ze regelmatig van: hoe de les was (....) zo om de anderhalve maand door vragenlijstjes, van: hoe vind je het gaan?”*

R6 leraar: “En daarbij heb je natuurlijk ook nog die ontwikkelingsgesprekjes wat je steeds meer krijgt, gewoon met de kinderen zelf over of ze dingen handig aanpakken of niet. (..) daar kun je op zich wel mooi op aanhaken door ook te vragen hoe ze dingen vinden of hoe ze vinden dat het beter kan.(..).Denk dat haast beter werkt dan vragenlijsten hoor. Of je moet wel hele goede vragenlijsten hebben.”

R9 docent: “Ik ga nu dit model uitproberen qua reflectie bijvoorbeeld en dat ga ik gewoon drie keer doen en dan kijken van wordt die reflectie beter.”

R12 docent: “Ik laat studenten gelijk met die begrippen aan de slag gaan met betrekking tot de toetscasus. Dat ben ik nu dus aan het uittesten en ik ga kijken of het in de toetsen een beter effect heeft. Dat er meer diepgang zit in de plannen die ze moeten maken in de toets.”

Hoewel maar een klein aantal docenten aangeeft zelf systematisch onderzoekend te handelen in de dagelijkse praktijk bestaat bij het merendeel van de leraren/docenten wel de wens om meer onderzoekend te handelen in hun dagelijks werk. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de onderstaand fragment:

R8 docent: “Dat hele, dat echt dat systematische aanpakken dat gebeurt denk ik toch weinig. Rustig even nadenken over een lijn daarin. Dat geloof ik niet zo dat veel mensen dat doen hoor. Ik zelf in ieder geval niet moet ik echt zeggen. En ik heb het idee dat er heel veel mensen zijn, waar wel veel verlangen zou zijn om dat te doen.”

Bij het merendeel van de leraren/docenten bestaat een wens om meer onderzoekend te handelen in hun dagelijks werk.

Naast voorbeelden uit hun eigen praktijk hebben we de leraren en docenten ook gevraagd naar voorbeelden van onderzoekend handelen in het algemeen van wat ze zouden willen of kunnen doen of wat ze wel eens gezien hebben bij collega's bijvoorbeeld. Deze voorbeelden kunnen een inkijk geven in de plaats en vorm van onderzoekend handelen die goed past bij de context van de onderwijspraktijk. Kijkend naar de voorbeelden van onderzoekend handelen die leraren en docenten noemen valt op dat we hierin twee vormen kunnen onderscheiden: ten eerste het systematisch onderzoeken van een bestaande praktijksituatie en ten tweede de evaluatie van een nieuwe actie die in de praktijk is uitgevoerd.

Onderzoeken van een praktijksituatie

Leraren en docenten noemen allereerst voorbeelden van onderzoekend handelen waarbij het gaat om het systematisch onderzoeken van een bestaande praktijksituatie. Dit onderzoek kan bijvoorbeeld gaan aan de hand van open observaties, gesprekken, vragenlijsten en toets- en methodeanalyses zoals blijkt uit onderstaande citaten:

R2 leraar: “Ja het mooie zou denk ik zijn dat je af- en toe ook een echt een heel gerichte toetsanalyse kan doen, van op welke vragen vallen ze nou uit en waar ligt dat aan.(..) kwalitatief betekenis daaraan geven, daar ben ik wel naar op zoek.(..) Daar heb je dan ofwel gesprekken met mensen bij nodig of misschien die leerlingen gewoon eens observeren.”

R8 docent: “Laatst was er een collega, die zei: ‘Nou ik ga eens een groepsplan maken, studenten maken ook een groepsplan van kinderen, en nu ga ik zelf een groepsplan maken

van mijn studentengroep. En kijken van wat heeft iedereen nou eigenlijk aan leervragen en leerstijl zodat ik daar ook adequaat op kan ingaan’.”

R3 leraar (over een Lio die onderzoek uitvoerde op zijn school): “Leesvaardigheid van de leerlingen is een probleem’ zeiden collega’s. Wat is er dan? ‘Ja de verschillen tussen centraal examens van leesvaardigheid en de schoolexamens zijn gigantisch hoog’. Nou deze student is naar de administratie gegaan en daar bleek het verschil 0,01 te zijn (...). begin daar nou eens mee, klopt je veronderstelling?”

Evaluatie van een nieuwe actie

Ten tweede geven leraren en docenten aan dat onderzoekend handelen een rol speelt bij evaluatie van onderwijsontwerpen of acties in de klas. Deze nieuwe actie kan iets zijn dat past binnen een nieuwe schoolontwikkeling of tot stand is gekomen vanuit een eerder systematisch onderzoek van de praktijksituatie, een ervaren probleem, of een vraag vanuit de literatuur. Onderzoekend handelen houdt in dit kader in dat het proces en de effecten van deze actie onderzocht worden. In de twee onderstaande voorbeelden is in het eerste geval sprake van een interventie die gebaseerd is op een artikel in een vakblad. In het tweede voorbeeld is er wel sprake van een ontwerp, maar er is geen sprake van literatuuronderzoek:

R9 docent: “Je hebt een artikel wat gaat over - dat studenten ook kennis kunnen halen via internet tijdens de lessen. (...) ((red.)een collega dacht vervolgens:) ik heb die studenten met die mobieltjes in de klas en in plaats van dat ik daarop foeter dat ze die hebben kan ik dat ook gewoon gaan inzetten in de praktijk. En doordat ze dat artikel las, werd ze getriggerd om daar een werkvorm mee te bedenken uit te proberen.(...) En dan te kijken wat de resultaten zijn.”

R1 leraar: “...dat je bedenkt welke andere, welke alternatieven je zou kunnen uitproberen dat je die gaat uitproberen, dat je die gaat opnemen, of zelf probeert te observeren of iemand anders laat observeren wat het effect is.”

De bijdrage aan onderzoekend handelen in de dagelijkse praktijk

We hebben leraren en docenten gevraagd of het onderzoeksproject (‘inquiry as a project’) dat ze hebben gedaan ook invloed heeft gehad op hun onderzoekende houding en onderzoekend handelen (‘inquiry as stance’). In tabel 2 is te zien dat acht van de dertien leraren en docenten aangeven dat het uitvoeren van het onderzoeksproject invloed heeft gehad op hun onderzoekende houding wat zoals eerder gezegd een onderdeel is van onderzoekend handelen. Hieronder enkele citaten die aansluiten bij een aantal van de kenmerken van een onderzoekende houding volgens Bruggink en Harinck (2012):

Nieuwsgierigheid, het willen begrijpen:

R9 docent: “Dat je je überhaupt meer dingen afvraagt van hoe kan dat nou dat dat zo is. Dus dat je het niet als een aanname ziet maar dat je een vraag stelt. Dat is zeker veranderd.”

Distantie nemen van routines:

R7 leraar: “Voor mij was het een leerzaam traject omdat ik merkte, je zit heel lang in een bepaalde stof en je ziet bijna geen hiaten meer. Doordat je het onderzoekt kijk je op een andere manier en dan kom je tot nieuwe inzichten.”

Tabel 2

Resultaten voor het laten zien van onderzoekend handelen en een onderzoekende houding

Resp.	Leraar/docent	Vertoont onderzoekende houding	Vertoont onderzoekend handelen	Wens tot (meer) onderzoekend handelen	Project had invloed op onderzoekende houding	Project had invloed op onderzoekend handelen
R1	Leraar VO	X				
R2	Leraar VO	X		X	X	
R3	Leraar VO	X	X	X		
R4	Leraar VO	X		X	X	
R5	Leraar VO	X		X		
R6	Leraar VO	X	X	X	X	
R7	HBO-docent	X		X	X	
R8	HBO-docent	X		X		
R9	HBO-docent	X		X	X	X
R10	HBO-docent	X			X	
R11	HBO-docent	X				
R12	HBO-docent	X	X	X	X	X
R13	HBO-docent	X			X	

Gerichtheid op bronnen:

R10 docent: “Dus dan denk ik bijvoorbeeld ik kom iets tegen in de praktijk en ik raadpleeg veel sneller nu theorie en ik kijk om me heen dingen in de klas en zoek daar sneller artikelen bij, bijvoorbeeld.”

Gerichtheid op zeker weten:

R12 docent: “Wat ik in ieder geval uit het traject heb meegekregen is van ga niet af op een voorbeeld, ga niet af op dat je denkt van het zal wel zo ongeveer zitten. Maar probeer daar ook onderbouwing aan te geven een aantal voorbeelden die hetzelfde bevestigen.”

In tabel 2 is daarnaast te zien dat van de vier docenten die bij de eerste vraag voorbeelden konden geven van eigen onderzoekend handelen er drie zijn die ook aangeven dat het project van invloed is geweest op dit onderzoekend handelen. Het heeft hun onderzoekend handelen vooral beïnvloed doordat ze meer kennis en vaardigheden hebben opgedaan over onderzoek doen zoals onderstaand citaat laat zien:

R6 leraar: “Ik heb wel iets meer inzicht gekregen in hoe je goed onderzoek doet. Hoe je het meer van waarde kan laten zijn. Eerder dan deed je de enquête en bij wijze van dan haalde je daar zelf uit wat je wel en niet kon gebruiken. En nu ben je iets dieper aan het nadenken over, ja maar welke vragen stel ik dan en hoe voorkom ik dat leerlingen eenduidig antwoord geven of, hoe je beter het hele gebeuren dekt. Hoe je de vragen goed kan stellen. Dus in die zin heb ik dat wel in dit project geleerd.”

Overigens geven ook leraren en docenten die nog geen eigen voorbeelden van onderzoekend handelen hebben genoemd aan dat ze beter weten wat onderzoek inhoudt en hoe ze onderzoek

moeten uitvoeren. Daarnaast geven leraren en docenten aan dat deelname aan het onderzoeksproject hen geholpen heeft bij het beter begeleiden van respectievelijk leerlingen en studenten bij het doen van onderzoek. Maar liefst acht van de dertien leraren en docenten geven dit duidelijk aan.

Welke kenmerken vdragen bij aan onderzoekend handelen?

Ondanks het feit dat maar drie docenten aangeven dat het project waarin ze praktijkonderzoek hebben uitgevoerd direct effect heeft gehad op hun onderzoekend handelen hebben we wel alle leraren en docenten gevraagd welke kenmerken van onderzoeksprojecten van belang zijn voor eventuele transfer van het geleerde naar onderzoekend handelen in de onderwijspraktijk. Hieronder worden de vijf meest genoemde kenmerken beschreven.

Ruimte, rust, regelmaat en tijd

Door bijna alle leraren en docenten, op één na, wordt ruimte als een van de voorwaarden genoemd voor de transfer van onderzoeksprojecten naar onderzoekend handelen. Het gaat hier om ruimte in de breedste zin van het woord dat betekent tijd in uren, maar ook ruimte en rust in je hoofd, de nodige regelmaat in bezig zijn met onderzoekend handelen en het krijgen van professionele ruimte:

R3 leraar: *“Ruimte, in de zin van letterlijke ruimte maar ook ruimte in tijd, dat hoeven niet heel veel uren te zijn maar wel gewoon ruimte vrijmaken, vrijheid, autonomie, eigenaarschap van je eigen vak, van je eigen mens zijn.”*

Scholing, begeleiding en ervaring met onderzoek

Terugkijkend op de doorlopen onderzoeksprojecten wordt door negen leraren en docenten positief gesproken over de begeleiding en scholing tijdens het traject. Een voorwaarde om deze trajecten goed te doorlopen en daarmee de kans dat het effect heeft op onderzoekend handelen in de praktijk te vergroten, is volgens hen dat er scholing en begeleiding op onderzoeksgebied aan wordt gekoppeld.

R7 docent: *“Ik denk als je echt een goede onderzoeker wilt zijn, ingebed in je onderwijs, ja dan moet er ook wel in geschoold worden.”*

In verband hiermee geven twee leraren aan dat het vaker (meer dan één keer) ervaring op doen met onderzoeksprojecten ervoor kan zorgen dat transfer naar onderzoekend handelen gemakkelijker wordt aangezien onderzoek uitvoeren ook een leerproces is. Met name wanneer dit succeservaringen zijn, zeggen drie van de respondenten, omdat een positieve ervaring ervoor zorgt dat je eerder onderzoekend handelen zult oppakken na een onderzoeksproject. Een succeservaring kan zijn dat je ervaart wat het onderzoekend handelen voor jezelf kan opleveren maar ook als je ziet dat het voor de school wat heeft opgeleverd.

R6 docent: *“Het onderwerp moet gedragen worden zodat het project makkelijk leidt tot succeservaringen. Deze succeservaring zorgt ervoor dat collega's een positieve attitude krijgen richting onderzoek en daarmee eerder geneigd zijn dit ook toe te passen in hun dagelijks handelen.”*

Praktijkrelevantie, draagvlak collega's en directie, kennisdeling

Samenhangend met de succeservaringen is het volgens acht respondenten van belang dat er draagvlak binnen de school is voor je onderzoek en onderzoekend handelen, bij collega's maar ook directie, zodat dit ondersteund en gewaardeerd wordt. Om draagvlak te bereiken is het van belang dat het onderzoekend handelen gericht is op praktijkrelevante vraagstukken waar met de opbrengsten direct gewerkt kan worden in de school:

R2 leraar: *“Ja, en, dat je gewoon echt iets voor school ook kan maken, (...) dat er uiteindelijk zo'n onderzoekende school komt en dat ik daar echt aan heb bij heb gedragen dat dat er is gekomen.”*

R8 docent: *“Maar dat heel veel dingen die uit dat onderzoek kwamen daar is daarna ook echt iets mee gedaan. (...)Soms denk je van dat mag best wat vaker genoemd worden, zo van uit dat onderzoek is naar voren gekomen of uit het onderzoek blijkt.”*

Interactie met collega's

Zes leraren en docenten geven aan dat de interactie met hun collega's een gewaardeerd onderdeel was van het doorlopen onderzoeksproject. Volgens hen zou dit dan ook een belangrijke voorwaarde zijn om ervaringen uit het onderzoeksproject te vertalen naar onderzoekend handelen in de praktijk.

R4 leraar: *“Het heeft geen zin, denk ik, om zoiets in je eentje te moeten gaan doen. Want dan ben je een vreemde eend in de bijt. Je zult mensen om je heen moeten hebben die op dezelfde manier denken en op dezelfde manier willen werken.”*

Definiëring en concretisering van onderzoek dat past bij het dagelijks werk van leraren en docenten. Ten slotte blijkt uit de interviews dat leraren en docenten het moeilijk vinden om onderzoekend handelen goed te definiëren of met voorbeelden te komen. Vier leraren en docenten geven specifiek aan dat het voor hen zou hebben geholpen als tijdens het traject de link met onderzoekend handelen door middel van praktijkvoorbeelden ook al was gelegd. Dit had geholpen om de transfer van het project naar onderzoekend handelen te maken.

R8 docent: *“Nou het hele systematische werken wat we hebben gedaan in het project, dat, misschien zou het mooi zijn om te zien wat een afgeleide zou kunnen zijn van dat hele systematische werken (...)Maar ik weet helemaal niet of dat kan zo'n soort tussenmaatje van onderzoek dan. Dat het nog praktischer wordt maar dat het nog wel iets met onderzoek te maken heeft maar ik weet helemaal niet of dat kan (...)”*

Daarnaast wordt door deze vier leraren genoemd dat gesprekken met collega's over welk onderzoekend handelen past bij hun dagelijks werk kan helpen bij de definiëring en concretisering.

Conclusies en aanbevelingen

Het leren doen van praktijkgericht onderzoek is onderdeel van het curriculum van de lerarenopleidingen en van professionaliseringstrajecten voor leraren en docenten. Praktijkonderzoek kan een professionele leerstrategie zijn die van belang is voor alle beroepsuitoefenaars (Bolhuis & Kools, 2012) en kan onderwijsprofessionals handvatten geven om om te gaan met een steeds veranderende onderwijswereld.

In de praktijk lijkt dit echter niet zo gemakkelijk te zijn. Dit riep bij ons de vraag op in hoeverre het uitvoeren van een praktijkonderzoek als onderdeel van een opleiding of professionaliseringstraject ervoor zorgt dat leraren en docenten na afloop inderdaad in staat zijn om praktijkonderzoek in te zetten bij dagelijkse vragen en problemen en als basis voor hun handelen in het onderwijs.

Leraren en docenten benoemen verschillende voorbeelden van onderzoekend handelen zoals observaties, toetsanalyses, leerlinggesprekken, groepsplannen en vragenlijsten die hen zouden kunnen helpen om bestaande praktijksituaties beter in beeld te brengen of nieuwe acties te evalueren. Uit de interviews in dit onderzoek blijkt daarnaast dat onderzoeksprojecten een bijdrage leveren aan een onderzoekende houding van leraren/docenten, acht van de dertien leraren en docenten benoemen dit. Dit is natuurlijk een mooie uitkomst omdat een onderzoekende houding voorwaarde is voor onderzoekend handelen. De transfer van onderzoeksprojecten naar daadwerkelijk onderzoekend handelen in de dagelijkse onderwijspraktijk blijkt helaas beperkt te zijn. Deze uitkomst komt overeen met uitkomsten van onderzoek van Gitlin et al. (1999) dat aantoonde dat beginnende leraren die hebben geleerd om actieonderzoek te doen tijdens hun opleiding bij problemen geen actieonderzoek meer gebruiken maar kiezen voor strategieën, die eerder samenhangen met een onderzoekende houding dan met onderzoekend handelen, zoals het bevragen van collega's. Het lijkt erop dat leraren en docenten onderzoek niet zien als een strategie die ze gemakkelijk kunnen inzetten in hun dagelijkse praktijk. Daarnaast geven ze in de interviews aan dat de doorlopen onderzoeksprojecten ook niet voldoende voorbeelden en handvatten hebben gegeven hoe ze onderzoekend handelen kunnen gebruiken in hun dagelijks handelen. Tijdens het gesprek riep dit vaak de vraag op wanneer is onderzoek klein genoeg om in te zetten in de dagelijkse hectiek van het onderwijs maar nog steeds systematisch genoeg om het onderzoek te kunnen noemen? Ze geven dan ook aan dat het krijgen van beelden en definiering van onderzoekend handelen (met collega's) een voorwaarde is om vanuit onderzoeksprojecten de transfer te maken naar onderzoekend handelen. Het ontbreken van deze beelden en definiering kan betekenen dat de leraren en docenten die we gesproken hebben wellicht onbewust nog veel meer doen aan het uitvoeren van een onderzoekende houding en onderzoekend handelen maar dat niet als zodanig herkennen en dus niet benoemd hebben in het gesprek.

Concrete voorbeelden, definiering en handvatten zijn voorwaarde voor transfer naar onderzoekend handelen.

Deze uitkomsten geven aanwijzingen voor toekomstige onderzoeksprojecten in opleidingen en professionaliseringstrajecten die willen bijdragen aan onderzoekend handelen van leraren en docenten. Allereerst zullen ze moeten bijdragen aan een positieve ervaring met praktijkonderzoek tijdens het project door te voldoen aan een aantal effectieve kenmerken van onderzoeksnetwerken, professionaliseringstrajecten en veranderingsprocessen, zoals betrokkenheid van collega-leraren/docenten en management, praktijkrelevantie, tijd en scholing (Hargreaves, 1998; Kwakman, 2003; McLaughlin, Black-Hawkins, & McIntyre, 2004; Van Veen, Zwart, Meirink, & Verloop, 2010). Deze positieve ervaring zorgt ervoor dat leraren en docenten ook opnieuw praktijkonderzoek willen doen wat natuurlijk een voorwaarde is voor onderzoekend handelen. Maar het belangrijkste lijkt te zijn dat tijdens de begeleiding van praktijkonderzoek in opleiding en professionalisering al aandacht wordt besteed aan de transfer naar onderzoekend handelen

door in gesprekken tot gezamenlijke definiëring en voorbeelden van onderzoekend handelen te komen (kunnen ook alledaagse voorbeelden zijn van wat docenten toch al doen bijvoorbeeld toetsen afnemen bij leerlingen) en daarnaast kan tijdens deze trajecten al geoefend worden met onderzoekend handelen door middel van kleine onderzoekscycli. Op deze manier krijgen (aanstaande) leraren en docenten antwoord op de vraag hoe ze onderzoekend handelen in hun dagelijks werk kunnen inten als professionele strategie en basis voor hun handelen in de school.

Onze dank gaat uit naar alle leraren en docenten die aan dit onderzoek hebben mee gewerkt en Gerda Geerdink voor het kritisch mee lezen.

Referenties

- Bolhuis, S., & Kools, Q. (Ed.). (2012). *Praktijk-onderzoek als professionele leerstrategie in onderwijs en opleiding*. Tilburg: Fontys lerarenopleiding
- Bruggink, M., & Harinck, F. (2012). De onderzoekende houding van leraren: wat wordt daar-onder verstaan? *Tijdschrift voor Leraren-opleiders*, 28(3), 46-53.
- Butler, D.L., & Schnellert, L. (2012). Collaborative inquiry in teacher professional development. *Teaching and teacher Education*, 28, 1206-1220.
- Cochran-Smith, M., & Lytle, S.L. (2009). *Inquiry as stance: practitioner research for the next generation*. New York: Columbia University.
- De Bruïne, E., & Kuijper, M. (2009). 'Lastig, leerzaam, boeiend'; afgestudeerde master SEN studenten aan het woord over praktijk-onderzoek. In: F. Harink, & D. van Brakel (Eds.), *Professionalisering door praktijkonderzoek*. (pp. 161-173). Apeldoorn: Garant.
- Dieleman, A. (2009). Onderwijs plus onderzoek door docenten: participatie in academische dieptepilots. In: Y. Leeman, A. Dieleman, J. Doornenbal, F. Meijers, M. Kuijpers, & W. Wardekker (Eds.), *Onderwijs Plus, markering van vijf jaar lectoraat*. (pp. 17-27). Zwolle: Windesheimreeks kennis en onderzoek.
- Gitlin, A., Barlow, L., Burbank, M.D., Kauchak, D., & Stevens, T. (1999). Pre-service teachers' thinking on research: implications for inquiry oriented teacher education. *Teaching and teacher education*, 15, 753-769.
- Goodnough, K. (2010). Teacher learning and collaborative action research: Generating a "knowledge of practice" in the context of science education. *Journal of science teacher education*, 21, 917-935
- Goodnough, K. (2011). Examining the long-term impact of collaborative action research on teacher identity and practice: the perceptions of K-12 teachers. *Educational Action Research*, 19(1), 73-86
- Hargreaves, A. (1998). The emotional practice of teaching. *Teaching and teacher education*, 14(8), 835-854.
- Kwakman, K. (2003). Factors affecting teachers' participation in professional learning activities. *Teaching and teacher education*, 19, 149-170.
- Leeman, Y., & Wardekker, W. (2010). Verbeterd onderzoek het onderwijs? *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 31(1), 19-22.
- McLaughlin, C., Black-Hawkins, K., & McIntyre D. (2004). *Researching Teachers, Researching schools, Researching networks: A review of the literature*. Cambridge: Faculty of Education, University of Cambridge and Cranfield: National College of School Leadership: Networked Learning Communities.
- Meijer, P., Meirink, J., Lockhorst, D., & Oolbakkink, H. (2010). (Leren) onderzoeken door docenten in het voortgezet onderwijs. *Pedagogische studiën*, 87(4), 26-37.
- Oolbakkink, H., & Van der Steen, J. (2011). Talendocenten onderzoeken hun eigen lespraktijk: een metaonderzoek naar opbrengsten voor persoonlijke ontwikkeling en schoolontwikkeling. *Levende talen tijdschrift*, 12(4), 26-37.
- Van Veen, K., Zwart, R., Meirink, J., & Verloop, N. (Ed.). (2010). *Professionele ontwikkeling van leraren: Een reviewstudie naar effectieve kenmerken van professionaliseringsinterventies van leraren*. Leiden: ICLON/Expertisecentrum leren van docenten.
- Zwart, R., Van Veen, K., & Meirink, J. (Ed.). (2012). *Onderzoek in de school ter discussie: doelen, criteria en dilemma's*. Leiden: ICLON/Expertisecentrum leren van docenten.

Bijlage: Beschrijving van de zes onderzoeksprojecten

Project nummer	Projecten VO-leraren			Projecten HBO-docenten		
	1	2	3	4	5	6
<i>Doelgroep</i>	Leraren van scholengroep met 8 VO-scholen	Leraren van 4 VO-scholen	Leraren van 3 VMBO/MBO scholen	Docenten van de PABO	Docenten van de PABO	Docenten van Accountancy en MWD
<i>Hoofddoel</i>	Onderzoek als onderdeel in de scholen t.b.v. werkplekieren, professionalisering, leren van leerlingen, kwaliteit van onderwijs en schoolontwikkeling	Bijdragen aan burgerschapsvorming van leerlingen	Het ontwerp van een duurzaam beoordelingsinstrumentarium voor beroepscompetenties	Nagaan of de beoogde doelen, gesteld bij een vernieuwd curriculum ook gerealiseerd worden.	Verhoging van het rendement van mannelijke studenten en méér excellente mannelijke leraren	Een hoger studierendement bij mannelijke studenten binnen het hbo
<i>Onderzoeks-onderwerp</i>	Wisselend	Burgerschapsvorming	Effect van formatief beoordelen	Curriculum vernieuwing	Onderwijs differentiëren naar sekse	Sekse-diversiteit
<i>Professionalisering in de eerste plaats gericht op</i>	Leren onderzoek doen	Pedagogische kwaliteit	Formatief beoordelen	Onderzoek doen	Opleiden op maat en onderzoek doen	Opleiden op maat en onderzoek doen
<i>Ontwikkeling in de eerste plaats gericht op</i>	Onderzoek als structureel onderdeel in de school	Burgerschapsvormingsactiviteiten	Beoordelingsinstrumenten	Verbetering van het curriculum	Aanpassingen in opleidingsdidactisch handelen	Curriculum verbeteren zodat het meer differentiateert naar man en vrouw
<i>Individueel/gezamenlijk onderzoek uitvoeren</i>	Individueel en/of gezamenlijk	Gezamenlijk	Individueel	Gezamenlijk	Individueel	Individueel en gezamenlijk
<i>Een of meer onderzoeks-cycli</i>	Meer	Meer	Een	Een	Meer	Meer

